

Levende Billeder

– en fortælling om kalkmalerierne
i Stormandsgården på
Bornholms Middelaldercenter

Sanna Kok-Hansen og Lena Mühlrig

Levende Billeder

– en fortælling om kalkmalerierne i Stormandsgården
på Bornholms Middelaldercenter

af Sanna Kok-Hansen og Lena Mühlig

© Bornholms Middelaldercenter, 2011

Rågelundsgård · Stangevej 1 · Østerlars · 3760 Gudhjem · Danmark

Telefon +45 5649 8319

www.bornholmsmiddelaldercenter.dk

Indhold

Levende Billeder	5
Årets gang på Stormandsgården	10
Zodiaken i Stormandsgården	16
Stormanden går på jagt	30
Levende Billeder lever videre	39

Levende Billeder

tormanden på Bornholms Middelaldercenter har en prægtig gård med flere huse. I hans eget fine bolighus, bygget i bindingsværksteknik, ligger en festsal med højt til loftet og klinker på gulvet. Hele komplekset er bygget for at efterligne en befæstet stormandsgård fra tiden 1250-1400, og i den store festsal kan man nu nyde festlige malerier på vægge og loft. Disse er blevet malet i løbet af 2010 og 2011, som en del af projektet "Levende Billeder"; muliggjort med økonomisk støtte fra Arbejdsmarkedets Feriefond, Brødrene E., S. & A. Larsens Legat og Sparekassen Bornholms Fond. Selve malearbejdet er udført af Nikolaj Itenov og Sanna Kok-Hansen.

For os, som interesserer os for middelalderen i dag, findes primært tre kilder til viden; tekster, billeder og arkæologi. Gennem arkæologiske udgravninger ved vi, at der blev bygget og eksisterede omkring tusind voldsteder i det middelalderlige Danmark. Siden ingen af disse befæstede stormandsgårde er bevaret ind i vores tid, kan vi ikke vide med sikkerhed, om de var bemalet indvendigt. I Danmark og Sverige har vi en rig skat af kalkmalerier bevaret i vores kirker. I en del kirker kan man se spor af flere end én maler og i nogle kirker findes desuden billeder fra flere forskellige tidsperioder. I andre dele af Europa er der bevaret væg/loft malerier fra byhuse og private borge, og i museumssamlinger kan man se flere eksempler på kister med både udskæringer og malede billeder.¹ Med det i tankerne mener mange af vores forskere indenfor kunsthistorie, historie og arkæologi at hvis bare der var midler og muligheder, ville man gerne have malet på alt; borde, bænke, kister, vægge og loft. Siden Danmark i tiden 1300-1450 var en vel integreret del af den europæiske fælleskultur, præget af den katolske kirke,

---

¹ Vi kender eksempler på verdsligt maleri fra Norden, men dateringen er noget senere, 1450 og frem. F.eks: Nyborg slot, Hesselagergård, Jørgen Kocks Gård i Malmø, Bollerup Slot i Skåne...

er det ikke sandsynligt at dansk vægmaleri ville skille sig væsentligt ud. Vi kan se profane motiver såsom jagtscener og kædedanse i kirker, ligesom at jomfru Maria eller en helgen kunne dukke op i en købmands gemakker; der blev i middelalderen ikke gjort forskel mellem disse genrer. Til Stormandsgården har vi udelukkende valgt motiver fra den verdslige kontekst, som generelt er mindre kendt og meget sjældent bevaret i Norden, i håb om at kunne formidle og gøre opmærksom på dette fascinerende aspekt af middelalderens kunst. Mange af vores gæster tror alligevel, at de er kommet ind i en kirke, så snart de får øje på kalkmalerierne...

Stormænd var i denne tid meget opsatte på at fremvise deres rigdom og fremvise sig selv og deres familie som betydningsfulde og mægtige. De ville derfor helt sikkert vælge motiver, der på en eller anden måde underbyggede dette selvbillede.

Når man kigger på billeder, der er lavet i middelalderen, skal man have i baghovedet at kunstnerisk frihed og originalitet ikke var noget man stræbte efter, sådan som kunstnere gør det i dag. At blive maler eller billedhugger var en lang proces. Allerede som barn/teenager kunne man gå i lære hos en mester og der blev man i mange år indtil man måske en gang selv blev mester med sit eget værksted

Vi ved i dag meget lidt om, hvordan kalkmalerierne på væggene og lofterne i vores kirker blev lavet. Det er sandsynligt at tænke sig, at de fleste malerier kom til i sommerhalvåret og at de udførtes af en mester, der sammen med en eller flere lærlinge rejste rundt til landets kirker. I Bornholms Middelaldercenters nabokirke, Østerlars Rundkirke, bygget ca. 1150, findes fine kalkmalerier som er dateret til 1325-1350. Vi har brugt disse som stilistisk forbillede

og derfor er ornamentbånd, malede arkadebuer, og flere figurer fra kirken til at genkende også i Stormandsgården. En anden lille detalje er de tre prikker der sidder tre og tre sammen og bliver brugt til at udfylde de hvide tomrum bagved figurerne. Disse røde prikker havde måske en symbolsk betydning, f. eks. treenigheden, og man kan se dem både i kirken og i festsalen.

Middelalderens kunstværker er næsten altid bestillingsarbejder. Hvad kunstneren skulle lave var bestillerens beslutning, og man holdt sig ofte til faste billedprogrammer eller cyklusser, som f.eks. Jesu liv, en helgenlegende eller en del fra det gamle testamente.

Det var vigtigt meget nøje at gøre klart, hvad der skulle males og hvilke pigmenter, der skulle bruges (forskellige pigmenter varierede meget i pris og hvis bestilleren var meget rig kunne bladguld bruges på f. eks. glorier) og der blev lavet kontrakter mellem bestilleren og malermesteren.

For at vide, hvordan et billede fra den bibelske historie eller et kalenderbil-

lede skulle se ud, kunne man bruge mønsterbøger.² Det er sandsynligt, at de fleste mestre samlede motiver sammen gennem deres erhvervsliv til deres egen mønsterbog. Mønsterbøger, skitser og tegninger kunne flyttes og tages med ved rejser, og vi kan derfor se at motiver ligner hinanden i hele den kristne verden. I en mønsterbog kunne man se, hvad og hvem der skulle være med i de forskellige bibelske scener, hvordan figurerne skulle stå og hvad de skulle lave. I en del mønsterbøger kunne man desuden se, hvilke attributter der hørte med til de forskellige helgener og i nogle fandtes eksotiske dyr fra virkelighed og fantasi. I senmiddelalderen, da kunsten at trykke på papir begyndte at blomstre, kan man tydeligt se at den såkaldte *Biblia Pauperum*³ fik en enorm indflydelse på udformningen af bibelske scener i kalkmaleriet.

På baggrund af en række forsøg med malingens holdbarhed under forskellige temperaturer og tørhedsgrader for træet, har vi valgt at arbejde med kaseinmaling, dvs. en maling, hvor kasein (i vores tilfælde kærnemælk) fungerer som bindemiddel. Bindemidlet blandes med et farvepulver til en passende konsistens. Blandingen opbevares i skåle og muslingeskaller, som man kan se det på middelalderlige illustrationer. Da en del af de oprindelige stoffer som blev brugt til pigmentfremstilling er meget giftige, har vi fundet frem til kemiske efterligninger, da vi syntes det var vigtigere at få de rigtige nuancer, end at bruge de helt autentiske farvestoffer. Gul og rød okker har fået en fremtrædende plads, ligesom i Østerlars Rundkirke. Konturerne er malet op med brunsort maling lavet af *kønrog* og *Caput mortuum*,⁴ grønt er malet med grønjord og kridt er blevet brugt for at bryde de stærke

---

2 Eng: *pattern books*. En meget kendt mønsterbog er Villard de Honnecourts skitsebog.

3 *Biblia Pauperum* betyder de fattiges bibel på latin. Det var en billedbibel som på hver helside viser en scene fra det nye testamente flankeret af to gammeltestamentlige. De blev brugt af tiggermunkene (f. eks fransiscanerne) i deres prædikener. Man kan tydeligt se *Biblia Pauperum*s indflydelse på kalkmalerierne, da de samme tematiske opstillinger af motiver, og selve udformningen af dem går igen i mange kirker.

4 Brunviolet pigment, fremstillet ved glødning af jernholdige substanser ved temperaturer på 900-1000 grader C.

nuancer, og til at male højglans eller hvide detaljer. Det i middelalderen så dyrebare blå er blevet malet med en kemisk efterligning, da ægte Lapis Lazuli⁵ faktisk endnu i dag er lige så dyrt som guld!

De pensler, vi har benyttet, er af den type, man i dag kalder freskopensler. De består af svinehår og fremstilles den dag i dag på præcis sammen måde som i middelalderen. Til nogle detaljer i maleriet har maleren anvendt skabeloner. Traditionelt er skabeloner lavet i blyplade, men på grund af blyets giftighed har vi valgt at bruge træ, læder og pergament. Billeder af håndværkere fra middelalderen viser med klar tydelighed, at man ikke synes at have haft specielt arbejdstøj, derimod er håndværkere normalt afbilledet i hverdagstøj. Til gengæld kan man gå ud fra at man har beskyttet tøjet, i malerens tilfælde mod farvepletter. Billedlige kilder viser forklæder i samme stil som det forklæde der hørte til de arbejdende munkes dragt.

---

5 *Lapis Lazuli laves af en blå halvædelsten som knuses til et fint pulver. Stenen importeredes fra Afghanistan.*

Årets gang på Stormandsgården

N

år en mester i middelalderen fik en bestilling på at male en kalendercyklus, vidste både han selv og bestilleren med stor samstemmighed, hvad der skulle males eller skulpteres. Årets tolv måneder afbildedes gennem personifikationer som var i gang med at udføre et arbejde typisk for den respektive måned. Nogle gange gjaldt bestillingen kun månedsbilleder, men oftest læktes hver måned til et billede fra Zodiaken. Kunstneren skulle altså ofte løse opgaven at finde ikke tolv, men fireogtyve motiver frem! Zodiakbillederne behandles for sig selv i under *Zodiaken i Stormandsgården*.

Man kan se kalenderbilleder i alle medier som f. eks. stenskulpturer eller malede glasvinduer i de store katedraler, som træskærerarbejde og frem for alt i håndskrifterne. I 1400-tallet havde kalenderbillederne en guldalder, da de såkaldte tidebøger⁶ blev enormt populære og produceredes i stort antal og af høj kvalitet (se f.eks. den berømte *Les Très Riches Heures de Duc de Berry*).

Oprindelse og tradition

De traditionelle motiver i en månedscyklus viser næsten altid en ensom mandfigur, der udfører en syssel eller en opgave, som oftest har med mad eller madproduktion at gøre. At afbilde årets tolv måneder på denne måde var en arv fra antikken i nærmest uforandret form. Det passede dog udmærket ind i kristendommens didaktiske budskab, hvor hver mand havde sin plads på jorden og hvor hårdt kropsarbejde var den straf menneskeslægten havde fået på grund af Evas synd. Figuren repræsenterer det nødvendige og endeløse arbejde med at få mad på bordet og at fylde forrådene op.

---

6 Eng: *Book of Hours*. En tidebog er en bønnebog til privat brug. Den består typisk af bønnerne for den katolske kirkes kanoniske timer (*laudes, sext, vesper, completorium* etc.), liturgier for lokale helgener, og somme tider en kalender.

Cyklussen følger, selvfølgelig med sporadiske variationer et grundmønster; Vintermånederne bliver brugt til at feste og til at holde varmen, så følger foråret som starter i hårdt arbejde med at grave, så, hugge brænde eller beskære vinstokke. Siden kommer forår og tidlig sommer, som fejres med at holde en lille pause for at spille musik eller gå på jagt med falk. Højsommeren kommer med arbejdet på markerne med først at slå hø med le og siden høste og tærsk korn, og så følger efteråret med forberedelse for atter at kunne feste f.eks. vinhøst, slagtning og bagning. Middelalderen igennem udvikledes motiverne i samklang med tekniske fremskridt og dragtskik. Da klimaet i forskellige dele af Europa varierer meget, var også dét en komponent, der resulterede i at flere lokale variationer opstod, f. eks dyrkes der ikke så meget vin i Nordeuropa, så kalendere der er fremstillet her, har ikke vinhøst med lige så tit som kalendere fremstillet i Central og Sydeuropa. Det er heller ikke alle madfremstillingsprocesser som finder vejen ind i kalendermotivernes varme cirkel. F. eks. var bønner og kål nogle af de vigtigste komponenter i middelalderens kostholdning, men ingen kalenderbilleder viser hvordan man høster og tørrer bønner, eller hvordan man dyrker og høster kål. Og med tanke på, hvor meget får og uld betød i middelalderens økonomi er det svært at forstå, hvorfor billeder der involverer får ikke har fået en indlysende plads i cyklussen.⁷ Vinfremstilling indtager en central plads i de fleste kalendere, ligesom høst og tærskning af korn. En forklaring til at disse motiver var stærke nok til at overleve og ikke blev konkurreret ud, kan måske findes i den stærke symbolværdi som vin og brød har i kristendommen.

---

7 *Motiver hvor får tages ud til markerne eller klippes findes i en del sene tidebøger, slutningen af 1400-1520-tal.*

Månederne

Månedspersonifikationen afbildes oftest i en runddel eller i en lille arkitektonisk ramme. Når bogproduktionen tager ny fart i 1300-tallets Frankrig/Flandern har månedsbillederne hængt ved så længe og er blevet så velkendt, at kunstneren nogle gange kunne tillade sig at lege lidt med dem, f. eks. lade figuren træde frem for en ternet baggrund, skifte en han ud mod en hun eller lade ham få selskab af flere figurer i et helt lille landskab. Figuren er altid velnæret, velklædt og i sin bedste alder, hverken for ung eller for gammel- og hans værktøj er altid i god stand. Man kan også se, at motiverne glider lidt ind i hinanden, så motiver som at slå hø med le forekommer lige så ofte i juni som i juli.

Januar

Oftest en mand der sidder ved et opdækket bord. Nogle gange er det en helt almindelig mand, andre gange er det Janus som var den romerske gud for al begyndelse vi ser. Janus karakteriseres ved sit dobbelte hoved, der giver ham overblik og gør ham i stand til at se både frem og tilbage på samme tid. Nogen gange en der en person der varmer sine fødder ved en ild.

Februar

Oftest en mand som sidder ved en ild og varmer sig, men af og til en mand der graver eller beskærer vinstokke. Nogle gange en kvinde med to store lys, der repræsenterer kyndelmissen.

Marts

Beskærer vinstokke, graver, hugger/bærer brænde eller planter træer.

April

Beskærer vinstokke, graver, sår, planter træer eller holder grønne kviste.

Maj

Falkejagt til hest, en person der holder to grønne kviste/blomster eller spiller musik, kærestepar bliver populære i det sene 1400-tal.

Juni

Slår hø med le, plukker blomster, laver stråhegn.

Juli

Høster med segl, slår med le.

August

Tærsker, høster med segl, plukker druer.

September

Tramper vin, bærer brænde.

Oktober

Sår, tramper vin, slår agern ned til grise.

November

Slår agern ned til grise, slagter, sår.

December

Slagter, bager, fester ved et dækket bord.

I virkeligheden var arbejdet med at få mad på bordet et tungt slid, der mest blev udført af meget fattige landarbejdere, som mange gange både sultede og frøs. Hvis vi prøver at få indblik i det mere diverserede og farverige middelalder samfund, som moderne forskning gerne vil at vi ser, kan det endog konstateres at hele samfundet gennemsyredes af et meget hierarkisk menneskesyn. Massernes arbejde betalte både for sekulære og kirkelige magthaveres liv, krig, bygningsværker og kunstobjekter. Det er altid sejrherrens version af historien, der får mest indflydelse over hvordan vi læser vores historiebøger, og helt sikkert en fra de styrende klasser, der står bagved en bestilling af en månedscyklus i et manuskript, på en væg eller på et glasvindue. I det kildemateriale vi har tilbage fra middelalderen er det meget svært at finde nogen fra disse led, der udtrykker nogen ægte medlidenhed med de fattige, som er nødt til at slide og slæbe med de tunge opgaver i jordbruget. Almisser til de fattige kunne måske hjælpe en rig mand ind i himmerige, men ingen rig mand ville mænge sig med de fattige for på den måde at lette deres byrde. Faktisk blev de ofte beskrevet som et nødvendigt onde. De var ikke smukke at se på, de var simple og enfoldige og de lugtede ikke godt!

Den grimme fattigdom, lidelse og sult forblev udenfor, når kropsarbejdet flytter ind i kunstens verden. Her er vejret fint og ingen konflikter er synlige. Kunstnerens fremstilling af årets måneder gennem disse charmerende personifikationer har egentlig ikke så meget med virkelighedsafbildning at gøre, men fungerer som et slags emblem; billeder af en fungerende evighedsmaskine, en verden hvor alt er i sin skønneste orden.

Årets måneder i Stormandsgården

Månedsbillederne indikerer at vores stormand har kontrol over sin gård, og kan forsyne sit folk med mad og varme. Til vores gård har vi valgt at male en cyklus der spejler vores klimaforhold og de lokale særheder, som man kan finde der. Februarmanden varmer selvfølgelig sine fødder ved en pottekakkelovn magen til den stormanden selv har i sit kammer. Vi valgte

bevist at ikke have nogen vinhøst med, da stormanden jo ikke har den slags planter her. Da vi har mange hegn på området var det oplagt at vælge "lave stråhegn" som junimotiv, selv om det ikke er et så hyppigt forekommende motiv i researchmaterialet (dog forekommer den i den velkendte lommekalender fra 1513 som findes på Det Kongelige Bibliotek). Som stilistisk forbillede har malerne brugt kalkmalerierne i Østerlars rundkirke, de har lagt ansigt til alle figurer og krop i fuldfigur til februar, august og aprilmanden med spaden. I de andre tilfælde har maleren kompletteret med hænder, redskaber og dragtdetaljer fra billeder i manuskripter fra perioden 1290-1400.

Zodiaken i Stormandsgården

Zodiaken udgøres af tolv stjernekonstellationer som hver repræsenteres af et billede og man kan spore videnskaben om stjerner og stjernebilleder tilbage til civilisationens vugge i Babylon. Grækerne udviklede denne kundskab og navngav de tolv motiver. De fleste er inspireret fra dyreriget, og deraf navnet zodiak, som stammer fra græsk: ζῷον (*zōon*) som betyder dyr. I løbet af et år flytter solen sig i forhold til stjernebillederne og de kom derfor til at knyttes til årets gang, ligesom en kalender. I middelalderen afbildes selve stjernekonstellationerne næsten kun i videnskabelige værker, imens afbildninger af figurerne i Zodiaken kan findes hugget i sten i porthvælv, som glasvinduer, malede på vægge eller i manuskripter. Hvert eneste af Zodiakens tegn blev knyttet til en af årets måneder, som i middelalderens billedverden blev repræsenteret af en figur som udfører en syssel typisk for denne måned. For eksempel blev det at slå hø med le sammen med krebsens tegn symbolet for juli. I virkeligheden passer månederne og Zodiaken ikke helt sammen, da stjernebillederne strækker sig over to halve måneder, men det valgte man at se bort fra.

Zodiaken i kunsten

Den kunstneriske udformning af månedernes arbejdsopgaver skifter lidt med tidens gang, følger tidens mode og har lokale variationer, imens Zodiaken forbliver ganske uforandret fra sit antikke forbillede. De variationer og forandringer der alligevel opstår, kommer sandsynligvis af, at den der kopierer motivet, ikke længere forstår billedets oprindelige mening eller betydning. Der blev kopieret i flere led og nogle gange har kunstneren sikkert været nødt til at bruge mundtlige fortællinger og fragmenter fra hukommelsen som sine eneste kilder. Man kan prøve at forestille sig, hvordan en malermester i den kristne verdens udkant (Danmark) kæmper med billedet af en løve, som han kun har set tegnet i en bog for mange år siden!

Aquarius, Vandbæreren 21/1 – 18/2

Den antikke verden forbandt stjernetegnet med Ganymedes, som ifølge deres tro var en smuk trojansk kongesøn, som Zeus forelskede sig i og bortførte til Olympen. Her fik Ganymedes evig ungdom og blev gudernes mundskænk. Den mest almindelige fortolkning i middelalderen var en ung mand (oftest nøgen) der med en eller to hænder tømmer vand ud af en kande eller krukke.

Pisces, Fiskene 19/2-20/3

Næsten altid to fisk lagt med hovederne til hver sin side og forbundet i mundene med en snor eller fiskeline.

Aries, Vædderen 21/3-20/4

Dette tegn afbildes som et får med store krumme horn, næsten altid fra siden med benene bøjet som om det lige var ved at tage et skridt.

Taurus, Tyren 21/4-21/5

En oftest brun tyr afbildes næsten altid fra siden ligesom Aries.

Gemini, Tvillingerne 22/5-21/6

Den antikke mytologis tvillingepar Castor og Pollux er motivets oprindelige modeller, men i dette tegn forekommer mange variationer. Oftest er det to nøgne eller påklædte unge mænd som holder om hinanden, side ved side eller bryst mod bryst. Nogle gange er der to mænd der slås med sværd og skjold, nogle gange er der et nøgent kærestepar der omfavner hinanden og der findes også eksempler på kvindelige tvillingepar og babyer.

Cancer, Krebsen 22/6-22/7

Oftest afbildes en fantasikrebs eller en krabbe (som nogle gange mest ligner en lus eller en husstøvmide i mikroskop!).

Leo, Løven 23/7-23/8

Løvens ikonografi varierer kun i dyrets position og ansigtsudtryk. Nogle gange afbildes den stående eller gående, sjældnere siddende. Ansigtets ofte menneskelige træk kommer sig af, at kunstneren savnede kendskab til, hvordan virkelige løver så ud.

Virgo, Jomfruen 24/8-22/9

Jomfruen afbildes som en ung smuk kvinde med udslået hår (det har været utænkeligt for gifte og ældre kvinder at vise sig offentligt med løst hår indtil et stykke ind i det tyvende århundrede). I middelalderen dækkede de, ligesom nonner og lægsøstre håret med hoveddug, eller andet hovedtøj efter moden). Nogle gange holder pigen palmekviste eller andet grønt i hænderne, nogle gange holder hun frugt og andre gange spejler hun sig som et tegn på sin forfængelighed.

Libra, Vægten 23/9-23/10

Oftest afbildes Libra som en kvinde i lang vid kjole der holder en vægt med to vægtskåle frem. Nogle gange afbildes kun selve vægten.

Scorpio, Skorpionen 24/10-22/11

Skorpionens stjernekonstellation viser i sin østre ende en bue af syv lyse stjerner som må have fået antikkens astronomer til at tænke på skorpionens spidse hale. I middelalderens bestiarier (bøger der beskriver alle kendte dyr og fabelvæsener i tekst og billede) beskrives skorpioner som nogle sataniske dyr. Billeder af skorpionen er ofte fantasifulde, men en giftig pig i halen og fremad strakte kløer plejer at være med.

Sagittarius, Skytten 23/11-21/12

Skyttens ikonografi har overlevet uforandret siden antikken og afbildes næsten altid som en kentaur med en mandstorso, oftest nøgen og bevæbnet med pil og bue, kombineret med en heste- eller tyre krop.

Capricorn, Stenbuk 22/12-20/1

Dette tegns ikonografi varierer meget, men kan deles ind i tre hovedkategorier. Hoved, horn og forben af en ged kombineres enten med resten af en geds krop, en fiskehale eller også sniger bagpartiet sig ind i et sneglehus ligesom en eremitkrebs!

Stormandsgården

Da vi traf beslutningen om at bruge kalenderbilleder som motiver til den ene langvæg i stormandens sal (en helt naturlig beslutning, da der heldigvis var tolv vægflader mellem bindingsværket) stod det efterfølgende klart for os at der skulle males zodiakbilleder på den tilsvarende langsideside (overfor). Stjernebillederne repræsenterer stormandens vindue ud til den store verden af fantastiske fortællinger og videnskabelige påstand. Udformningen af motiverne er lavet med tre ting i tanke; der skulle være en stilistisk lighed med de malerier vi kan se i Østerlars rundkirke, de skulle ligne de kendte manuskripter eller skulpturværk fra tiden 1300-1350, og de skulle have en udformning der passer til den angivne plads – dvs. de skulle passes ind omkring døre og vinduer.

Fest i stormandens sal

Lom den mest synlige del af udsmykningen af salen har stormanden valgt at lade afbilde sig selv, sin frue og nogle andre familiemedlemmer og gæster. De sidder til bords og har mad foran sig. Deres håndtegn indikerer at de fører en liflig samtale og de sidder alle i halvprofil vendt mod stormanden. Foran bordet får nogle af familiens hunde lov til at smage på bordets godbidder og bagved de spisende hænger et flot mønstret stykke stof. Fra den ene side kommer tjenestefolk ind med flere skåle med mad og ved den anden side står to musikere og spiller tromme og sækkepibe. Højt oppe over de spisende laver mindre figurer akrobatik og gøgl, danser kædedans og spiller på forskellige instrumenter, ja der sidder sågar også en gris med orgel og et æsel med harpe!

Fest i Middelalderen

Når en stormand skulle holde fest, skulle der ikke spares på noget. Det var yderst vigtigt at fremvise sin rigdom, og det skete at stormænd og ligefrem konger satte sig i dyb gæld for at betale for en storslået fest. Hvis det begyndte at svirre med rygter om, at en stormand var nærig, eller ikke havde vist den forventede gæstfrihed, kunne vigtige alliancer begynde at søge efter mægtigere "venner", og det kunne blive svært for stormanden at indgå vigtige aftaler, såsom ægteskabsaftaler for sine børn eller at have andre adelsmænds børn i pleje, som kunne få vidtgående konsekvenser i handel og politik.

Vi ved en hel del om, hvordan man festede i middelalderen. En del af de fester der blev afholdt af kongelige og adelige findes beskrevet i krøniker. I nogle tilfælde findes madordninger og regnskaber bevaret med oplysninger om, hvor meget der blev spenderet på madvarer, musik og underholdning i den pågældende husholdning. Nogle gange blev der malet et billede af en

festlig begivenhed. Gennem disse kilder får vi at vide, hvad der blev spist, hvordan det så ud, hvem der sad til bords og meget mere. Billeder af spisende stormandsfolk var i middelalderen stærkt inspireret af billeder af det vigtigste måltid af alle: Den sidste nadver. Ligesom Jesus og hans disciple sidder det fine folk oftest kun langs bordets ene side og stormanden eller kongen sidder på den plads, hvor Jesus selv plejede at sidde. På bordet kan man (ligesom i fremstillingerne af den sidste nadver) se i detalje, hvad der blev spist. På vores stormands bord står både kød, fugl og fisk. En stor skål med æg er på vej ind, og der er flere skåle med undefinerede retter. Vi har derfor tænkt os, at denne fest afholdes en af de dage hvor det ikke var påbudt faste. Med tanke på æggene som tjenestepigen kommer med, måske et festligt påskemåltid. I middelalderen bestod et år af så mange fastedage og festdage, at der næsten ikke var nogle almindelige dage der i mellem. I fastedage som f. eks mandag, onsdag, fredag og lørdag eller fastedage op til jul eller påske, var det en synd at spise kød, og hvis man var asketisk anlagt, var det også forbudt med fisk og mejeriprodukter.

Kogekunst

Vi kender kun lidt til vikingetiden og den tidlige middelalders kogekunst. Korsridderne drog til det hellige land og kom mange gange tilbage berigede af den kultur, de mødte og den raffinerede kogekunst, de havde fået smag på. Først i 1200-tallet finder vi de ældste bevarede kilder om madlavning i Danmark. Disse bevarede opskrifter skiller sig ikke ud fra andre eksempler på den fælles højtudviklede kogekunst, som var udbredt over hele Europa. Opskrifterne karakteriseres ved et stort forbrug af krydderier og mange for vores breddegrader eksotiske ingredienser, og viser at Danmark også her var vel integreret i den europæiske fælleskultur. Fin mad var rigt krydret, og man brugte ikke kun et eller to krydderier i hver ret, men tog gerne et bredt udsnit og brugte rigeligt.⁸ Kanel, peber, muskat, safran, ingefær og spidskommen er eksempler på, hvad et rigt udstyret køkken kunne have i sine

---

8 *Om krydderier: Middelaldermad – Kulturhistorie, kilder og 99 opskrifter. Bi Skaarup og Henrik Jacobsen 1999 s.20-25.*

aflåste kister. (Det var fruen i huset, der havde ansvar for alle nøgler, helt sikkert også den til krydderikassen!). Salt var også en dyr og meget vigtig handelsvare. Man havde salt til hver mands brug i skåle på bordet, mens stormandens eget salt stod til bords i en speciel, finere skål, som også var omgivet af en hvis ceremoniel status. Dens placering markerede hæderspladsen og dens udformning og størrelse viste den pågældende stormands status og rigdom. Hvis du var en kongelig person eller meget rig kunne dit saltkar tage hvilken som helst form. Specielt i Frankrig blev formen af et skip (kaldt *nef*) med meget fine detaljer i guld eller sølv populært.⁹ Vores stormand på maleriet nøjes dog med en fin skål på fod til sit salt.

Fødevarer

Brød var en meget vigtig del af et måltid i middelalderen og på stormandens bord kan man se tre forskellige brødformer.

Hverdagsbrød var bagt af hele rugkorn, som var blevet formalet mere eller mindre, ofte blandet med ærte- eller linsemel, og det finere brød var bagt

---

⁹ *Fast and Feast- Food in Medieval Society*, Bridget Ann Henisch 1976 s.164-165.

af sigtet rugmel. En del brød fik særprægede former og blev betragtet som hellige brød. På stormandens bord ses eksempler på *Skonroggen* (tysk: den skønne rug) der består af en trekantsform med tre cirkelfremspring anbragt på trekantens spidser. Symbolikken i formen kombinerer treenigheden med evigheden. En anden brødform, tyk på midten og kileformet i enderne, er den aflange Veggan som blev bagt på hvede. Hvede var en eftertragtet kornsort, men siden den blev meget sparsomt dyrket i Danmark var den en dyr og sjældent luksus. Veggans form kan være udviklet fra en korsform.¹⁰ Enkle runde boller ses i mange middelaldermalerier og behøves ikke defineret videre. Vi kender også eksempler på, at i stedet for at bruge tallerkener, serverede man mad på så kaldte brøddiske; en skive af et stort ovalt brød. Disse brøddiske blev efter måltidets slut givet til de fattige, som altid stimlede sammen der hvor der var fest, eller til grisene - og når grisene skulle slagtes fik man jo glæde af den gode mad en gang mere! I middelalderen var det ikke almindeligt at gæster fik deres egen tallerken, når de sad til bords, men man delte fad med en eller to bordkammerater og det hørte til god manér at skære af kødet for sin bordfælle, og at vide hvordan

---

¹⁰ Om brød samt opskrifter: *Danskernes mad i Middelalderen - smag selv*. Bente Leed 1999 s.39-50.

man spiste ”fint”. Det samme gjaldt knive, som man enten selv skulle medbringe, eller dele det der var med sine bordkammerater. Der findes flere manuskripter tilbage fra middelalderen, der beskriver gode manér og især bordmanér.¹¹ Ved siden af kød, fisk, mejeriprodukter og brød spiste man meget kål, som i middelalderen var et samlingsnavn for alle slags grønne blade. Fra køkkenhaven kom også løg, rodfrugter, bønner og ærter. Disse ingredienser varieredes i sammenkogte retter, tærter, postejer og supper. Viden om hvad der blev spist i middelalderen har vi fra billeder, tekster og opskrifter, samt fund ved arkæologiske udgravninger.

Til maden drak man vin, øl eller mjød, men det ansås ikke som god opførsel at drikke sig beruset. Øl og mjød kunne fremstilles hjemme på gården. Vin importeredes fra sydligere dele af Europa. God vin var en luksusvare ligesom det dyre tyske øl, som man foretrak til overdådige fester.

Fint folk - fine klæ'r

Fine folk havde råd til fint tøj og stormandens gæster er meget fint klædt på i tøj, der var på moden i midten af 1300-tallet. Stormanden selv har sin blågrønne inderkjortel med dekorative knapper og spænde i halsen, og sin gule overkjortel med albuelange hængeærmer. Til det bærer han sin kyse på hovedet, ligesom mænd i alle samfundsklasser gjorde det meste af 1300-tallet. Fruen bærer sin figursyede snørekjole af orangefarvet silke og en lyseblå overkjole, såkaldt surcotte, med gulhvidt palmettemønster.¹² Alle gifte og ærbare kvinder skulle i middelalderen dække deres hår med et hovedlin eller noget andet hovedtøj. De gifte kvinder som afbildes i Østerlars rundkirke har et hovedlin med indvævede røde striber og det fik vores stormandsfrue også. Tjenestefolket er i enklere tøj af den type svarende til de

---

¹¹ Vi har et fint eksempel på råd til gode manér skrevet på pergament hængende på stormandsgården.

¹² Alle detaljer om stormandstøjet findes i Bornholms Middelaldercenters rapport ”Dragter til Stormandsgården” af Helle Pfeiffer og Lene Halskov Hansen 2005.

dragter som mange af Middelaldercentrets formidlere går i.¹³ Musikere og gøglere er i farverigt tøj, nogle i kjortler med kiler og strudhætter. Eftersom det var tradition blandt stormandsfolk at give sit festtøj væk som betaling for underholdning var musikere og gøglere ofte fint og farvestrålende klædt på. Vi har som stilistisk forbillede atter brugt kalkmalerierne fra Østerlars Rundkirke, specielt til ansigt, frisurer og hænder. For at få lidt mere variation i klædedragt har vi også brugt figurer fra flere middelaldermanuskripter¹⁴ og nogle andre kalkmalerier.

Underholdning i form af musik og gøgl var en stor del af festkulturen i middelalderen og at have midler til at aflønne mange til en fest var et tegn på velstand. Et eksempel er kong Edvard II's festligheder ved ridderslagningen af sin søn 1309 i Westminster. Hele 175 musikere og gøglere samledes og aflønnedes for deres medvirken. Den eneste kvinde, der nævnes, er en der kalder sig Matilda Makejoy, professionel akrobatisk danser.¹⁵ Disse akrobatiske dansere ser man som figurer, der slår volter eller kolbøtter i luften i marginaldekorationer på middelaldermanuskripter. Når scenen med Salomes dans skulle males var det ofte den type af dans der blev fremstillet. De to dansende piger over for stormandsparret er efter kalkmalerier af Salomes dans, som findes i Østrig.¹⁶ De andre akrobater/ kædedansere er hentet fra marginaldekorationerne i en fantastisk udgave af romanen om Alexander den Store.¹⁷ Der har vi også fundet violinspilleren og parret med trommer og klokker. De to musikere med sækkepipe og tromme nedenunder er hentet fra Codex Manesse, som er en rigt illustreret bog med billeder og

---

13 *Inspireret af Bockstensmandens dragt, og dragtfund fra Grønland.*

14 *The Luttrell Psalter, British Library add. Ms. 42130, Codex Manesse, Heidelberg Universitätsbibliothek, cod. pal. germ. 848 og den altid så informative Alexander Romanen, Bodleian Library, Ms. Bodley 264.*

15 *Pleasure & Pastimes in Medieval England. Compton Reeves 1997 s. 44.*

16 *Die Mittelalterlichen Wandmalereien in der Steiermark. Elga Lanc Wien 2002 Tafelband pl. 422 og pl. 848.*

17 *Bodleian Library Ms. Bodley 264.*

sangtekster i minnesangtraditionen.¹⁸ I den kan man se billeder af de fleste af de instrumenter som blev spillet på i middelalderen, samt dragter og figurer, der passer godt ind i tiden (Codex Manesse blev lavet 1304-1340).

Stormandsgården

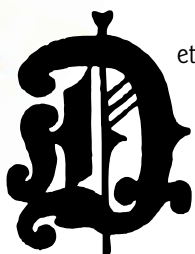
Siden vi hele tiden har været opsatte på i så høj grad som muligt stilistisk at efterligne kalkmalerierne i Østerlars Rundkirke, indrammes hele scenen af arkitektoniske buer, lignende dem man ser i kirken, og ligesom i kirken er der små røde prikker som sidder tre og tre sammen til at fylde tomrummene mellem figurerne. Disse røde prikker er lavet på tre måder, enten er de lavet med en skabelon som blev skåret ud af pergament, eller de er lavet med en finger dyppet i malingen, eller malet op med pensel.

Hele kompositionen er beregnet til at stormanden i den besøgendes øjne skal fremstå som en lærd, velstillet og mægtig mand.

---

¹⁸ *Minnesang er en særlig tradition af sunget kærlighedslyrik, som blev dyrket i den tyske adel fra ca. 1150-1400. (Minne betyder kærlighed).*

Stormanden går på jagt

et sidste der blev malet er en jagtscene, hvor stormanden og hans søn går på jagt sammen med nogle af gårdens folk. At gå på jagt var i middelalderen et privilegium for de rige med gode kontakter til kongen (eller måske bispemanden når det kommer til Bornholm). Stormanden vil med malerierne i sin store sal fremvise sin status og plads i samfundet, og her stemmer jagtscenen overens med hans hensigter som hånd i handske.

Jagtscenen i stormandssalen

I gavlpartiet ovenfor pejsen ses stormanden selv på en grå skimmel. Hestens barske antræk og højt løftede forben er lånt fra Østerlars Rundkirke. I kirken er hestene en del af fremstillingen af sædeundret,¹⁹ og rytterne er soldater i ringbrynje, der rider med fremstrakte ben med store sporer. Benene og fødderne med sporerne har vi også lånt til vores stormand, men lavet dem om til sorte hoser af den type som går i et med foden, en slags bløde strumpe-hoser med læder under fodsålen. Stormanden har den kappe på som centrets systue har syet til ham i koksgrå uld; en såkaldt gardcorp. Kappen er foret med rødt hørstof som titter frem i rideslidsen midtfor. Ærmene er syet med 20 cm lange læg fra skulderen til mit på overarmen, som gør ærmene meget folderige. Læggene er syet med en lys priksøm. Mit på overarmen er der en slids- der er således to ærmegab i

---

¹⁹ Den hellige familie bestående af Josef, Jomfru Maria og det lille Jesusbarn er på flugt fra kong Herodes, som vil dræbe alle drengebørn for at sikre sig om at ingen ny "konge" kan vokse op og true hans magt. En morgen kommer de, på deres vej til Ægypten, forbi nogle bønder som er i gang med at så. Senere samme dag kommer Herodes' soldater forbi det samme sted og spørger bønderne, som nu er i gang med at høste korn, om de har set en familie med en lille nyfødt komme forbi. Bønderne svarer at de har de. De siger at familien kom forbi dengang det korn de er i gang med at høste blev sået. Herodes soldater vender om da de tror at den hellige familie har for stort forspring. Men her er der altså sket et mirakel! Kornet voksede op i løbet af en dag og reddede den hellige familie fra soldaterne.

hvert ærme. I ærmegabene kigger den gule overkjortel og den blåfarvede underkjortel med de mange knapper frem. Stormanden har en strudhætte i samme stof som kappen, foret med kidbensskind.²⁰ Hans ansigt er tegnet ligesom på figurerne i Østerlars, og han bærer skæg og hår fint friseret efter 1300-tallets mode. På hovedet har han en kyse og en foret uldhat i samme model som bæres af flere af figurerne i Codex Manesse.²¹ Han holder hestens tøjler med venstre hånd, og på den højre hånd sidder en jagtrovfugl. Hånden bliver beskyttet af en læderhandske.

Ved stormandens side rider en anden mand, måske stormandens søn. Hans hest er en brun skimmel. Denne specielle måde at fremstille apelkastede heste er hentet fra Skibby kirke, hvor de har nogle flotte kalkmalerier fra midten af 1300-tallet, med plettede heste.²² Denne mands ansigt er skægløst for at indikere at han er yngre og han løfter et stort jagthorn i sin højre hånd. Hans tøj er tofarvet, delt på mitten i en gul og en blå halvdel, og han bærer sort strudhætte, kyse og pelskalot.

Bag ved hestene står et egetræ, hvorunder der kigger en kanin frem. Her sniger også en bueskytte sig frem, klædt i brunt og grønt for at være godt kamufleret. Buen holder han spændt med en pil klar til affyring og i bæltet har han et jagthorn. Foran hestene løber to lyse hunde efter en hare. Flere små træer med forskellige typer af blade vokser på en grøn bakke bag dem.

I det trekantede felt bag hestene går en mand med to sporhunde i snor. Han har en rød knælang kjortel med hvidt for og mange knapper. På hovedet har han en mørkeblå filthat over en kyse. På fødderne har han rigtige

---

20 *Alle detaljer om stormandens tøj findes i rapporten "Dragter til Stormandsgården" af Helle Pfeiffer og Lene Halskov Hansen 2005.*

21 *Codex Manesse, Heidelberg Universitätsbibliothek, cod. Pal. Germ 848.*

22 *Skibby kirkes motiv viser tre konger der går på jagt og møder tre skeletter. Skeletterne siger til kongerne: "Det I er nu har vi også været, og det vi er nu skal I også blive." - Altså et Memento Mori-motiv.*

snørestøvler og i bæltet sidder en dolk sammen med en lille pung. Han løfter et jagthorn til munden og trutter i det.

I trekantsfeltet foran hovedmotivet står to hjorte og kigger frem mellem grønne buskads. Den ene har et gevir, der indikerer, at det er en buk og den anden har et mere feminint anstrøg og forestiller en hind.

Jagten ritualer og rekvisitter

Jagt i middelalderen foregik ifølge de tekst- og billedkilder, som har overlevet, efter et nærmest rituelt mønster. Man jagede alle de dyr der fandtes i skoven, men det ansås som mest prestigefyldt at arrangere en jagt på hjorte. Kronhjorte forekom på Bornholm i middelalderen, og var sikkert det byttedyr der havde den højeste status. Det var kun de kongelige eller adelige med speciel tilladelse der fik lov til at jage vildt, så vores stormand måtte være en mand med gode kontakter. Inden selve jagten startede, havde en erfaren jæger sammen med en sporhundefører søgt at identificere et specifikt byttedyr og fundet dets hvileplads i skoven. En arrangeret jagt startede meget tidligt om morgenen og selskabet spiste morgenmad sammen, imens at de tog del af den information som var blevet indhentet om byttedyret. Når selskabet havde lagt planer om hvordan jagten skulle foregå, placeredes grupper med hunde ud langs den planlagte rute. Dette for at undgå at hundene blev udmattede før hjorten.

Flere forskellige typer af hunde, der var specialiserede til at varetage forskellige opgaver var fremavlet allerede i tidlig middelalder og spillede en meget

vigtig rolle i en stormands hverdag. Allerede som syvotteårig skulle drengene i finere hushold lære sig at tage sig af gårdens hunde, der ansås som meget værdifulde.

Sporhunde blev brugt til at finde byttedyrets spor og siden blev hunde, som primært jager med hjælp af synet, som f. eks den hurtigløbende myn-dehund, sat til at jage efter det.²³ Selskabet til hest fulgte efter hundene og så var selve jagten i gang. En hjort kan løbe meget længe men til sidst, når den ikke orker mere, stopper den op og vender sig om for at forsvare sig. I denne situation skal hundene være trænet til ikke at attackere byttet. De skal i stedet fiksere byttedyret, og det er nu, at jagtselskabets mest promi-nente mand skal træde frem og dræbe dyret med spyd eller sværd. Dette skal helst ske hurtigt og med sådan ynde at rigmandens klæder ikke bliver plettet af blod. Dyret stykkedes og flåedes siden på stedet og hundene fik deres belønning i form af blodtrænkt brød gemt inde i selve dyrehuden. Man brugte også hunde til at jage hare og kanin. *Hunden som jager Haren* var et yndlingsmotiv i alle mulige media og måske et af de allermost brugte motiver i marginaldekorationer af middelaldermanuskripter.²⁴ Heste blev også avlet og specialiseret. I rige mænds husholdning havde man forskellige typer heste, hvor den store og dyre stridshest stod øverst i hierarkiet. Denne hest blev ikke brugt til jagt, da der var for stor risiko for at den kom til skade. I stedet havde man specielle jagtheste som skulle være

---

23 *Myndehunde er forfædre bl.a. til den moderne Grand Danois. Via arkæologiske fund af den s. k Dalshøj Hunden ved vi at en sådan hundtype har fandtes på Bornholm siden 2-300 tallet. Kilde: Ulrik Møhl: Zoologisk gennemgang af knoglematerialet fra jernalder- bopladserne Dalshøj og Sorte Muld, Bornholm (fra skriftet Ole Klindt-Jensen: Bornholm i Folkevandringstiden, 1957, s.284-290).*

24 *At dekorere marginalerne med alt muligt, nogen gange fantasifuldt og fantastisk som kroppe med de forkerte hoveder, eller dyr der laver mennesketing, nogen gange både provokerende og i vores øjne totalt uforståeligt, kom på moden i midten af 1200-tallet og voksede i popularitet indtil 1400-tallets slutning da bogtrykkerkunsten begyndte at udkonkurrere det håndsrevne manu-skript.*

stærke, udholdende, sikre på foden og modige nok til ikke at vige til side ved konfrontationer med byttedyr. En mindre stormand, som vores, havde formodentligt kun en type heste, som nok lignede vore dages islandsheste eller gotlandsruss. Små, men stærke nok til at bære en voksen mand, og gode til at begå sig i svær terræn.

En tredje type dyr blev også bragt på banen, når de rige gik på jagt – den trænede rovfugl. De bliver oftest refereret til som jagtfalke, men i virkeligheden brugte man både høge, falke og ørne. At have en trænede rovfugl var et meget højt estimeret statussymbol. Det var meget dyrt at købe en falk, hvis man ikke selv kunne indfange en unge. Det er enormt vanskeligt og tidskrævende at træne en falk og det er svært at få dem til at trives i fangenskab. Trods det, eller måske på grund af det, ansås falken som et tegn på høj værdighed i samfundet.

For at dræbe byttedyret, og for at forsvare sig selv, bar jægere sværd eller spyd, en dolk eller en kniv til at partere byttet, og ved en del jagter gik også bueskytter med ud i skoven. Ellers var jagt med bue og pil noget som man foretog sig, når der skulle skaffes mad på bordet, f. eks. i form af en hare. En anden form for jagt end den oven beskrevne jagt på en udvalgt hjort, var at samle flere byttedyr sammen og drive dem foran sig frem mod

skjulte bueskytter. Dette var ikke den mest prestigefulde metode, men klart at fortrække hvis der skulle meget kød på bordet eller hvis det var nødvendigt at skyde mange dyr af. Vildtkød sås som en delikatesse, men et dyr der stressedes til det ydre af dets kapacitet havde måske ikke den bedste smag... For at

jagtselskabet skulle kunne holde kontakten indbyrdes udvikledes en serie forskellige måder at blæse i sit jagthorn. Via denne jagtens musik kunne det signaleres, hvis man f.eks. havde tabt sporet, hvis hjorten viste tegn på udmattelse, eller at jagten var slut. Folk, der var i skoven men ikke direkte deltog, kunne også følge jagten via disse signaler, f.eks. damer, stormænd som var blevet for gamle til selv at deltage, eller tjenestefolk, der måske skulle træde til og tage sig af byttedyret og hundene.

Jagtens symbolske betydning

Som alt andet i middelalderens samfund var jagten, eller billedet af jagten, fyldt med symboler. Hjorten eller enhjørningen kunne tolkes som symboler for Kristus. Byttedyret bliver forfulgt og henrettet lige som Kristus, og i denne tolkning er hundene og jægerne den forfølgende pøbel. Jagten i sig selv kunne også ses som en allegorisk fremstilling af de kristnes jagt efter sandheden og frelsen. I en mere sekulær tolkning er hjortejagten en allegori over jagten på en eftertragtet kvindes gunst. Haren, der flygter fra hunden kan forstås som et symbol på Kristus, der flygter fra forfølgeren, men også disse motiver kan tolkes som en allegori over den kristnes stendige jagt; og her er det hunden som symboliserer den kristne. Harer og kaniner sås samtidigt som symboler på seksualitet og listighed. Hunde kunne i middelalderen både symbolisere trofasthed og snuhed.

Jagtens skytshelgener

Ligesom andre opgaver og sysler i middelaldersamfundet havde jagten sine egne skytshelgener i form af Sankt Eustachius (død c. 118) og Sankt Hubertus (c. 656-727). Sankt Eustachius var general i den romerske armé. Han var en rig og betydningsfuld mand, og en dag, da han var ude at jage, så han Jesus på korset mellem geviret på en hjort. Han blev omgående frelst og han og hele hans familie blev døbt. Han udsattes for alle mulige grusomme pinsler og prøver, men opgav ikke sin kristne tro. Til sidst blev han og hans familie brændt til døde inde i en bronzestatue af en tyr i år 118. Sankt Eustachius var i middelalderen regnet som en af de 14 nød-

hjelper²⁵ og hans attribut er en tyr, eller en hjort, nogen gange med et krucifiks mellem geviret.

Sankt Hubertus var en rigmand som efter at have mistet sin kone i barselsen- gen trak sig væk fra hoffet, ud i skovene i Ardennerne, og hengav sig helt til jagt. En dag, da han forfulgte en prægtig hjort vendte den sig om, og mellem geviret kunne han se Jesus på korset, samtidigt som han hørte en stemme sige at han skulle opgive sit nuværende liv og søge et andet. Han blev senere den første bisp i Liège. Han afbildes oftest med samme attributter som Eustachius (undtaget tyren) og nogen gange også som bisp eller ung adels- mand med hunde og jagthorn. De to helgener bliver ofte forvekslet og deres legender, deres billeder, og deres attributter bliver ofte blandet sammen.

Jagt i middelalderen

Jagt i middelalderen omgaves, ifølge den litteratur der har overlevet, af en helt specifik terminologi. Bøger om jagt blev skrevet primært på folkesprog og de mest kendte er de fire som blev skrevet på fransk af Gaston III, Greve af Foix (1331-1391).²⁶ Han skrev sine bøger sent i livet, men man kan tænke sig at hans samlede erfaringer vel spejler de forhold man havde til jagt i midten af 1300-tallet. At hele 46 manuskripter har overlevet til vores tid tyder på, at de i middelalderen var meget almindelige i rige mænds bog- samlinger.²⁷ En anden middelalderskribent var Edward of Norwich, hertug af York (1373-1415), der skrev på engelsk om sine erfaringer med livet som jæger, meget inspireret af Gaston af Foix. Edward ville gerne have, at de

---

25 *Nødhjælpere var en særlig gruppe helgener, der i middelalderen kom til at indtage en særlig stil- ling. De kunne anråbes ved forskellige former for nød, og helgenkulten omkring dem kom til Dan- mark og Sverige fra Tyskland. De blev særligt populære i forbindelse med den sorte død i midten af 1300-tallet og ses i Danmark gengivet på flere senmiddelalderlige altertavler og kalkmalerier.*

26 *De fire dele er samlet i ét værk; Livre de chasse eller Livre de la Chasse.*

27 *En af de flotteste af disse 46 findes i dag på Pierpont Morgan Library and museum MS M. 1044. Den er lavet ca. 1407 og Pierpont Morgan Library har lavet en fin online exhibition hvor man kan blade i bogen, se miniaturer og få forklaringer til motiverne. <http://www.themorgan.org/collections/swf/exhibOnline.asp?id=800>.*

som læste hans bog skulle forstå, at livet som kyndig og flittig jæger, var et godt og dydigt liv i Guds øjne.

Jagt i England, Frankrig og Tyskland ser ud til at have foregået efter samme mønstre, og stort set det samme terminologi og udstyr er blevet brugt. Vi kan derfor tænke os, at danske og bornholmske stormænd også kendte til disse ting, da Danmark og Bornholm jo var en del af den europæiske fælleskultur. At vide hvordan en jagt foregik, og at blive bekendt med terminologien var vigtige bestandsdele i en drengs opdragelse i hele den kristne verden. Når en ung dreng lærde sig at blive en god jæger, trænede han samtidigt sin udholdenhed, kurage, mod og strategiske formåen. En jagt kunne også fungere som et indvielsesritual når en ung dreng skulle blive en mand.

At gå på jagt var en risikabel affære og vi har flere historisk belagte eksempler på at selv den højeste adelsperson kunne miste livet eller blive alvorligt kvæstet under en jagt.²⁸ En hjort, som vender sig om for at forsvare sig, kan være en meget farlig modstander, og et aggressivt vildsvin er livsfarligt for både hund, hest og jæger. Gaston af Foix og Edvard af Norwich er dog enige om at det er risikoen værd. Deres opskrift på et godt kristent liv er ikke at tage fejl af, da de mener at uvirksomhed og dovenskab er sjælens fjender.²⁹ En jæger er en travl mand, som ikke har tid at blive lokket af de syv dødsynder; at jage kræver så megen koncentration at han ikke har tid til onde tanker. Han nyder den friske morgenluft, han oplever lykke i jagtens forløb, han spiser sundt og nyder en god nattesøvn. Jægere lever længere og bedre end dem der ikke jager, og når de dør, kommer de direkte i paradís.

---

28 Wikipedia lister et par eksempel på uheld med dødelig udgang: Kejser Basileios I af det Byzantinske rige – dræbt i 886 efter en ulykke hvor hans bælte blev viklet ind i geviret til en hjort; Kejser Johannes II Komnenos af Byzans – dræbt i 1143 efter at han ved et uheld stak sig selv med en giftpil; Hertug Rikard af Bernay, arving til den engelske trone – maltrakteret af en kronhjort i New Forest i 1081; Kong Vilhelm II af England, kaldt for Vilhelm Rufus, bror af Rikard af Bernay, dræbt af en pil i New Forrest tyve år senere i 1100; Kong Fulko af Jerusalem – knust under sin hest som væltede under en jagt i 1142.

29 *Pleasure & Pastimes in Medieval England*. Compton Reeves 1997 s. 105.

Levende Billeder lever videre

Levende Billeder har været et enormt givende projekt både for vores publikum og medarbejdere. Det at undersøge et helt nyt emne helt fra bunden, og basere vores daglige arbejde på resultaterne, har været en dybt fascinerende proces, som vores gæster i høj grad har været del af. Ved siden af selve malearbejdet, har projektet haft flere yderligere ben at støtte sig på, såsom udstillingen om verdslige og kirkelige kalkmalerier, værkstedsområdet for børne familier og skoleprojektet med flere forskellige undervisningsforløb, og tilbud til skoler. Vi har vist kalkmaleri-relaterede film i biografen og vi har gjort den malede festscene levende i form af skuespillet "Stormandens Gæstebud". Selvom selve maleprocessen i stormandens festsal nu er afsluttet, er vi sikre på, at projektet "Levende Billeder" vil leve videre i lang tid – igennem de oplevelser, som vores gæster har taget med hjem, igennem de maleri-relaterede aktiviteter, der også i fremtiden vil være en del af middelaldercentrets tilbud, og sidst men ikke mindst i form af de færdige malerier, der vil fortælle den meget farverige historie om vores stormand, hans familie og samtid til alle dem, der vil besøge hans gård.

Bornholms Middelaldercenter 2010
Stangevej 1 · Østerlars · 3760 Gudhjem
Telefon +45 5649 8319 · Fax +45 5649 8650
www.bornholmsmiddelaldercenter.dk